

DIMENSIUNEA REVELAȚIONALĂ, GNOSEOLOGICĂ ȘI APOFATICĂ A COMUNICĂRII ȘI A COMUNIUNII ÎN GÂNDIREA PĂRINTELUI PROFESOR DUMITRU STĂNILOAE

Dr. Alexandru MĂLUREANU

Sectorul Teologic-Educațional, Administrația Patriarhală din București

Abstract

In his works, Father Dumitru Stăniloae emphasizes that God is communicating through natural revelation (indirect way), but also through supranatural revelation (in a direct and personal way), in order to be in communion with human being. Revelation is communicated through Christ, in Holy Spirit, with the aim of realizing the communion in Church. Church is understood as the dialogue of Christ with people through Scripture (divine-human means of communication and communion) and Tradition (permanent dialogue of Church with Christ). Theology has an apophatic character being a mystery beyond words, a mystery that can be experienced personally and valued in Church.

Keywords: Revelation, gnoseology, apophatic, Scripture, Tradition, Church, dialogue, communication, communion.

1. Dimensiunea revelațională și gnoseologică a comunicării și a comuniunii

Într-un mod sistematic și cuprinzător, Părintele Profesor Dumitru Stăniloae afirma că Dumnezeu poate fi cunoscut pe cale naturală, supranaturală și existențială, astfel: „*Cunoașterea naturală* are în vedere creația și caută să descopere pe Dumnezeu în calitate de Cauză creatoare și susținătoare a lumii, prin contemplarea rațională a cosmosului, în timp ce *cunoașterea supranaturală* are în vedere pe Dumnezeu, Care Se descoperă omului pe calea experienței apofatice, exprimată în termeni catafatici, sau prin experiența pe care o dobândește omul credincios *din întâmplările vieții*. Cu toată distincția dintre ele, aceste trei căi de cunoaștere a

lui Dumnezeu rămân *complementare* între ele, fiindcă fiecare contribuie la desăvârșirea spirituală și morală a credinciosului în Hristos, în lumina Revelației dumnezeiești și a prezenței lui Dumnezeu în creație. Dincolo de orice autonomie a lumii naturale, care a golit cunoașterea lui Dumnezeu de conținutul ei duhovnicesc, Dumnezeu coboară către om pentru ca omul să se înalțe la adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu”¹.

1.1. Revelația – Cuvântul lui Dumnezeu către oameni

Părintele Stăniloae susține că există o strânsă legătură între Revelația supranaturală și cea naturală, „la început, în starea deplin normală a lumii, revelația naturală nefiind despărțită de Revelația supranaturală”². Astfel, revelația naturală este prezentată și aprofundată prin Revelația supranaturală, care culminează în Hristos. Amândouă duc însă spre Dumnezeu ca țintă finală și eternă³.

a. Comunicarea și cunoașterea indirectă a lui Dumnezeu prin Revelația naturală

Revelația naturală poate fi numită și *comunicarea indirectă* a lui Dumnezeu prin intermediul raționalității rânduite în cosmosul creat, raționalitatea cosmosului având un sens „numai dacă e cugețat înainte de creare și în toată continuarea lui, de o Ființă creatoare cunoscătoare, fiind adus la existență pentru a fi cunoscut de o ființă pentru care e creat și, prin aceasta, pentru a realiza între Sine și acea ființă rațională creată un dialog, prin mijlocirea lui. Acest fapt constituie conținutul Revelației naturale”⁴.

Prin revelația naturală, Dumnezeu îl conduce pe omul credincios spre ținta unirii cu El „prin vorbirea indirectă și prin lucruri, folosindu-Se de diferite împrejurări, probleme, greutăți, dureri ridicate în fața acestuia și de gândurile aduse în conștiința lui, pentru

¹ Pr. Dumitru Popescu, *Iisus Hristos Pantocrator*, EIBMBOR, București, 2005, pp. 87-88.

² Pr. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, EIBMBOR, București, 2003, p. 9.

³ Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 34.

⁴ *Ibidem*, pp. 10-11.

ca acesta să înainteze spre El, prin felul drept de a le face față, deci folosindu-Se de ceea ce ține de natură”⁵.

Părintele Stăniloae privește lumea ca pe un *mijloc de dialog și de comuniune între Dumnezeu și oameni*, afirmând că „raționalitatea universului își capătă sensul deplin când e considerată ca avându-și izvorul într-o Persoană rațională, care se servește de ea pentru un *dialog etern* al iubirii cu alte persoane. Deci raționalitatea lumii implică pentru împlinirea ei existența unui Subiect superior, a unui subiect liber care a creat și a imprimat lumii o raționalitate la nivelul înțelegerii umane, pentru un dialog cu omul, prin care omul să fie condus spre o comuniune eternă și superior rațională cu infinitul Subiect creator. Tot ce e obiect rațional este numai mijlocul unui dialog interpersonal (...). Deci lumea ca obiect e numai *mijlocul unui dialog* de gânduri și de fapte iubitoare între Persoana rațională supremă și persoanele raționale umane, ca și între acestea înseși”⁶.

Așadar, întreaga creație este destinată a fi mijloc de comunicare interpersonală: „Universul poartă marca pe care i-o dă originea sa în Persoana creatoare rațională și destinația sa de a fi *mijlocul unui dialog interpersonal* dintre acea Persoană și persoanele umane, în vederea eternizării lor în acea fericire a comuniunii dintre ele (...). Numai în participarea eternă la infinitatea acestei Persoane supreme ființa noastră socotește că-și va vedea împlinit sensul: îndumnezeirea ființei noastre prin participare la Dumnezeu, prin har. Pentru atingerea acestui scop sau pentru împlinirea acestui sens adevărat spre care tinde ființa noastră, nu numai noi urcăm la comuniunea cu Persoana supremă, ci și acea Persoană Se coboară la noi”⁷.

b. Comunicarea și cunoașterea directă și personală a lui Dumnezeu, prin Revelația supranaturală

Prin Revelația supranaturală, Dumnezeu comunică direct cu omul, fundamentând prin aceasta dialogul divino-uman și comuniunea interpersonală: „Prin Revelația supranaturală, Persoana infinită și eternă intră din proprie inițiativă în comunicare cu omul,

⁵ *Ibidem.*

⁶ *Ibidem*, p. 21.

⁷ *Ibidem.*

dând un fundament și comuniunii noastre cu semenii. Revelația supranaturală se săvârșește prin vorbire directă și prin acte mai presus de natură (...) și nu contrazice natura și credința naturală, ci o confirmă și o desăvârșește”⁸.

Astfel, Dumnezeu îi conduce pe oameni, prin dialogul iubirii, spre împlinirea sensului și scopului existenței: *comuniunea desăvârșită*. „Dumnezeu vorbește și lucrează continuu prin lucrurile create și cărmuite, prin crearea de împrejurări mereu noi, prin care cheamă pe fiecare om la împlinirea datoriei sale față de El și de semenii săi și răspunde la apelurile omului în fiecare clipă. Lucrurile și împrejurările acestea sunt tot atâtea gânduri (rațiuni) manifestate ale lui Dumnezeu, deci tot atâtea *cuvinte plasticizate*. Dar Dumnezeu vorbește ființei noastre mai ales prin gândurile ce le naște în conștiința noastră, când vrem să facem ceva sau trebuie să facem ceva sau când, după ce am făcut ceva rău, ne vorbește prin muștrări, prin necazuri și boli. Prin toate, Dumnezeu ne conduce, ca *printr-un dialog continuu*, spre desăvârșirea noastră, deschizându-ne perspectiva spre împlinirea sensului existenței noastre în comuniunea cu Dumnezeu cel infinit”⁹.

Comunicarea lui Dumnezeu este una vie, reală, existențială și totodată esențială pentru realizarea comuniunii. Părintele Stăniloae mărturisea aceasta într-un stil inconfundabil: „Prorocul David afirmă adeseori vorbirea lui Dumnezeu prin măreția naturii, dar nu lipsește la el nici afirmarea despre vorbirea lui Dumnezeu prin diferite necazuri sau bucurii ce le aduce omului în viață. Pentru primul fel de vorbire cităm: «Cerurile spun slava lui Dumnezeu și facerea mâinilor Lui o vestește tăria. Ziua spune zilei cuvânt și noaptea vestește nopții știință. Nu sunt graiuri, nici cuvinte ale căror glasuri să nu se audă. În tot pământul a ieșit vestirea lor și până la marginea lumii cuvintele lor» (Psalmul 18, 1-4). Iar despre vorbirea prin necazuri și prin ajutor, cităm: «Auzit-a rugăciunea mea și m-a scos din groapa ticăloșiei și din tina noroiului» (Psalmul 29, 2-3) (...). Atitudinea față de noi a lui Dumnezeu ca Persoană se arată uneori și în refuzul Lui de a răspunde (...). Creștinii văd la lumina Revelației supranaturale cum Dumnezeu

⁸ *Ibidem*, pp. 24-31.

⁹ *Ibidem*, pp. 31-32.

conduce și prin lucruri, prin împrejurări, prin întâmplările bune și rele din viața lor, prin glasul conștiinței sau prin ideile lor, la tot mai multă comuniune cu El. Dar cunosc că această comuniune se realizează deplin în Hristos Care a coborât real la noi, cunosc că în Hristos s-a pus baza sigură a unirii depline între Dumnezeu și omul care crede în El, în Care acesta se va eterniza”¹⁰.

Prin Revelația supranaturală, Dumnezeu intră în comunicare și în comuniune directă cu oamenii credincioși: „Prin Revelația supranaturală, Dumnezeu face să se ivească în conștiința celui credincios, într-un fel direct, cuvinte de ale Sale sau cuvinte care pun în evidență persoana Lui, nu lucrând prin natură, ci *printr-o vorbire și acțiune* care fac mai clară prezența Persoanei Lui în conducerea acestuia spre unirea cu Ea ca ținta lui finală. Prin aceasta, Dumnezeu intră în comuniune directă și evidentă cu cel credincios, ceea ce îl convinge pe acesta despre existența lui Dumnezeu și satisface setea lui după comuniunea cu Persoana infinită, încredințându-l că (...) este ridicat la legătura cu Persoana supremă și Aceasta îl va conduce spre eternizarea sa *într-o deplină comuniune cu Ea*”¹¹.

Dacă prin Revelația naturală îl putem cunoaște pe Dumnezeu prin lucruri, prin cea supranaturală Îl cunoaștem direct ca Persoană: „Această ieșire mai directă în evidență a Persoanei lui Dumnezeu prin vorbirea Sa și prin conducerea celor credincioși spre deplina unire cu El, se arată în faptul că Dumnezeu trimite organe conștiente speciale cărora Se revelează vorbind, ca aceștia să comunice altora gândurile și planurile Sale cu ei. În Revelația naturală, fiecare cunoaște pe Dumnezeu vorbind prin lucruri și prin împrejurări, prin întâmplări personale. Dar comunicarea cu Dumnezeu nu apare destul de evidentă. Lucrurile se interpun prea mult între persoana umană și Dumnezeu, periclitând comuniunea celei dintâi cu Dumnezeu (...). În Revelația supranaturală, *Dumnezeu Se face cunoscut în mod clar ca Persoană*, întrucât cheamă și trimite o persoană anumită către o colectivitate umană (...). Dumnezeu voiește să mântuiască prin Revelația supranaturală nu indivizi izolați, ci marea mulțime de credincioși, într-o responsabilitate

¹⁰ *Ibidem*, pp. 32-33.

¹¹ *Ibidem*.

reciprocă și comună față de El, căci toți trebuie să se ajute unii pe alții în înaintarea spre ținta desăvârșirii și a vieții eterne și să întărească comuniunea lor bazată pe comuniunea cu Dumnezeu. De fapt, comuniunea între ei intră ca o componentă în desăvârșirea lor și în înaintarea spre ea”¹².

Părintele Stăniloae analizează și spiritualizarea naturii umane în comuniune cu Dumnezeu, reliefând faptul că în Hristos, natura umană este ridicată la nivelul spiritual maxim, prin participarea la comuniunea directă cu dumnezeirea Sa: „Întruparea lui Hristos reprezintă în același timp atât coborârea lui Dumnezeu la comuniunea deplină cu umanitatea, cât și înălțarea maximă a acesteia. Dumnezeu S-a făcut om, ca omul să se îndumnezeiască (...). Cuvintele Lui, exprimând starea Lui de om desăvârșit, sunt menite și ele să ne ajute să ne ridicăm la un nivel spiritual asemănător celui al Său, corespunzător stării Lui de înviere (...). Dumnezeu ne vine aproape în starea Sa de comuniune, pentru ca să ne impune și nouă această stare și acest elan al comuniunii”¹³.

Astfel, înțelegem că Dumnezeu Se comunică atât prin Revelația naturală, în mod indirect, cât și prin cea supranaturală, direct și personal, cu scopul de a intra în comuniune cu oamenii. „Comuniunea cu Persoana sau comuniunea cu Persoanele infinite devine pentru oameni mijlocul de înaintare nesfârșită în iubire, în cunoaștere (...). Omul, ca persoană conștientă și liberă, aspiră să-și găsească împlinirea raționalității și a sensului său (...) într-o comuniune cu o persoană transcendentă și liberă. Căci ființa superioară omului nu poate fi decât tot de caracter personal. Iar dacă relația superioară între persoane se realizează în comuniune, relația noastră deplin și etern satisfăcătoare trebuie să fie o comuniune cu o ființă de caracter personal, înzestrată cu infinitate și libertate. Numai o ființă transcendentă în acest sens poate fi mereu nouă și dătătoare de viață în această comuniune cu omul (...). Numai o Persoană supremă poate fi conștientă de sensul întregii existențe (...) și îl comunică omului, ca unei persoane care și-l însușește în mod conștient și prin aceasta își îmbogățește conștiința și toată ființa sa, aflându-și chiar în aceasta împlinirea propriului

¹² *Ibidem*, p. 35.

¹³ *Ibidem*, pp. 37-43.

său sens (...). Numai eternitatea unei comuniuni personale cu o sursă personală de viață absolută oferă tuturor persoanelor umane împlinirea sensului lor, acordându-le în același timp posibilitatea unei veșnice și perfecte comuniuni între ele însele”¹⁴.

Așadar, Revelația ne ajută să-L cunoaștem pe Dumnezeu, dar ne și responsabilizează în această cunoaștere care culminează cu îndumnezeirea: „toată istoria mântuirii e călăuzită, luminată și întărită în bine de Revelația dumnezeiască. Dar aceasta nu înseamnă că ea constă numai din actele și cuvintele acelei Revelații, ci și din răspunsurile noastre la ele. Sensibilitatea la acele acte și cuvinte și puterea răspunsurilor la ele sunt slăbite și întrerupte mult și des de păcat (...). Actele și cuvintele lui Dumnezeu în cele două feluri de revelație se înscriu într-un plan al Lui de conducere a creației spre unirea cu Sine, adică, la îndumnezeire”¹⁵.

1.2 Comunicarea Revelației prin Hristos, în Duhul Sfânt, pentru realizarea comuniunii în Biserică

Dumnezeu-Cuvântul a comunicat Revelația prin Duhul Sfânt, păstrând eficiența ei prin Biserica Sa, în dialog cu toți credincioșii. „Hristos e Persoana divină care Ea însăși, fiind și om, face posibilă, prin comuniunea accesibilă cu Ea ca om, comuniunea tuturor cu Dumnezeu Însuși sau cu Persoana absolută. El este centrul și fundamentul acțiunii de extindere a mântuirii și de îndumnezeire la toți cei ce cred (...). Acțiunea de extindere a acestui plan o face Hristos tot prin Duhul Sfânt: prin Duhul Sfânt a comunicat Revelația și a creat și susținut comunitatea poporului Israel în faza ei nedeplină. Tot prin Duhul Sfânt se menține în eficiența ei continuă Revelația încheiată, creându-se și susținându-se comunitatea superioară și universală a Bisericii. *Biserica este dialogul lui Dumnezeu cu credincioșii prin Hristos, în Duhul Sfânt*. Dialogul purtat înainte de Cuvântul de departe, ajunge dialog intim prin întruparea Fiului lui Dumnezeu ca om și începe să se extindă prin Biserică. Astfel, Biserica este Revelația supranaturală, încheiată în Hristos, prin Duhul Sfânt”¹⁶.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 15-20.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 38-39.

¹⁶ *Ibidem*, p. 50.

Biserica, Trupul lui Hristos, este în permanent dialog cu Capul său și în continuă sporire a comuniunii cu mădularele sale, credincioșii. Părintele Stăniloae considera că „Biserica este Hristos unit în Duhul Sfânt cu cei ce cred, asupra cărora s-a extins și prin care se extinde acțiunea Sa de atragere a lor, prin *dialogul* cu ei, în procesul de asemănare cu El (...). Biserica este Hristos ca Revelație deplină în continuarea eficienței Lui (...) prin Duhul Sfânt (...) în și prin Biserica (...), din Trupul Lui, ca forma de comuniune cu El și între ei, a celor ce cred”¹⁷.

Astfel, Revelația este comunicată de Hristos prin Duhul Sfânt, în vederea realizării comuniunii în Biserică. Duhul Sfânt, fiind *Duhul comuniunii* cu Hristos, „aduce viața pentru că realizează comuniunea cu Hristos. Prin Duhul, credincioșii nu sunt legați în izolare de Hristos, ci împreună. Cel ce ajunge la credința în Hristos ajunge prin credința sau prin sensibilitatea altuia. Sensibilitatea interpersonală a credinței în care Se manifestă Duhul Sfânt îi leagă pe cei ce cred în comunitatea credinței sau în Biserică. Sensibilitatea bucuriei pentru comuniunea cu Persoana absolută a lui Hristos se extinde în bucuria comuniunii și a faptelor de comuniune cu alții, în participarea altora la Persoana absolută a lui Dumnezeu, venită la nivelul comuniunii cu ei, în Hristos”¹⁸.

1.3 Dialogul Bisericii cu Hristos prin Sfânta Scriptură și prin Sfânta Tradiție

a. Sfânta Scriptură – mijloc divino-uman de comunicare și de comuniune

Dialogul viu al Bisericii cu Hristos se realizează în special prin Sfânta Scriptură și prin Sfânta Tradiție.

Sfânta Scriptură, fiind *Cuvântul dinamic al lui Dumnezeu*, este Cuvântul mereu valabil și actual: „Sfânta Scriptură este una din formele în care se păstrează Revelația în eficiența ei, ca apel al lui Dumnezeu în continuare. Ea este expresia scrisă a Revelației împlinite în Hristos. Ea prezintă pe Hristos în forma cuvântului Lui dinamic și a cuvântului tot așa de dinamic al Sfinților Apostoli despre faptele Lui mântuitoare, în eficiența permanentă a lor”¹⁹.

¹⁷ *Ibidem*, p. 51.

¹⁸ *Ibidem*, p. 52.

¹⁹ *Ibidem*, p. 53.

Scriptura se identifică cu al lui Dumnezeu Cuvânt, Care-Și continuă activitatea Sa dumnezeiască, fiind contemporan tuturor oamenilor. „Prin cuvântul ei, Hristos continuă să ne vorbească și nouă, să ne provoace la răspuns cu fapta, să lucreze astfel și în noi. Noi simțim prin cuvântul Scripturii că Hristos continuă să lucreze în noi prin Duhul Lui cel Sfânt: «Iată Eu cu voi sunt în toate zilele până la sfârșitul veacului» (Matei 28, 20). Sfânta Scriptură e Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu care S-a talmăcit pe Sine în cuvinte, în lucrarea Lui de apropiere de oameni pentru ridicarea lor la El, până la întruparea, învierea și înălțarea Lui ca om. El lucrează prin cuvintele acestea, prin care Se talmăcește pe Sine, asupra noastră, pentru a ne conduce și pe noi la starea la care a ajuns El (...). Căci Hristos, rămânând mereu viu și Același, Se talmăcește prin aceleași cuvinte, dar ca Cel ce vrea să ne facă și pe noi asemenea Lui²⁰.

Prin intermediul Sfintei Scripturi, Hristos Cuvântul ne vorbește permanent, iar Duhul Sfânt este Cel ce ne ajută să împlinim cuvintele Scripturii, cuvintele Cuvântului lui Dumnezeu: „Cuvintele lui Hristos trebuie crezute întrucât sunt cuvinte ale lui Dumnezeu (Ioan 3, 34), la fel cele ale Apostolilor despre El, pe baza cuvintelor și faptelor Lui. De aceea, cuvintele acestea se împlinesc în cei ce le ascultă (...). Dar ele pot fi crezute și produc viața veșnică în cei ce le aud numai dacă lucrează Duhul în ei: «Cel care este de la Dumnezeu ascultă cuvintele lui Dumnezeu; de aceea voi nu le ascultați, pentru că nu sunteți ai lui Dumnezeu» (Ioan 8, 47). Însuși Hristos lucrează prin Duhul Său în cel ce aude cuvintele Sale (...). Astfel, Scriptura este una din formele prin care cuvintele lui Hristos se păstrează nu numai în cuvintele rostite odinioară de Hristos, ci și în cuvintele pe care El ni le adresează continuu. Sfânta Scriptură dă mărturie despre lucrarea Duhului care se săvârșea în cei ce ascultau cuvintele lui Hristos sau cele ale Apostolilor despre Hristos, pe baza cuvintelor și faptelor Lui, după înălțarea Lui la cer: «Mulți din cei ce auziseră cuvântul au crezut» (Faptele Apostolilor 4, 4), «încă pe când vorbea Petru aceste cuvinte, Duhul Sfânt a venit peste toți cei care ascultau cuvântul» (Faptele Apostolilor 10, 44)²¹.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, p. 55.

Părintele Profesor Stăniloae afirma că Sfânta Scriptură își activează puterea în comuniunea interpersonală și în comunicarea interumană, prin lucrarea sfințitoare a Duhului Sfânt. Cuvântul Scripturii are „putere când e comunicat de un om credincios altuia, fie prin repetarea lui așa cum se găsește în Scriptură, fie explicat. Căci în credința dintre ei lucrează Duhul Sfânt. Credința, ca lucrare a Duhului, vine în cineva prin altul, dar numai când acel altul comunică cuvântul Scripturii însușit și mărturisit cu credință sau cu sensibilitatea comuniunii în Duhul. Scriptura își activează puterea ei în comuniunea între persoane, în transmiterea cuvântului ei cu credință de la o persoană la alta, de-a lungul generațiilor (...). Iar deplina vedere în adâncimile Lui divine și sensibilitatea pentru ele le-a dat Duhul lui Hristos, Care a lucrat în comunicarea acestei vederi și sensibilități. De atunci cuvintele lui Hristos sau despre Hristos, fixate sau nu în Scriptură, sunt mijloacele exterioare de exprimare, de transmitere și de îmbogățire a credinței în cadrul Bisericii, sau de la Biserică spre cei din afara ei, concomitent cu transmiterea și îmbogățirea lor prin Duhul Sfânt”²².

Astfel, Duhul Sfânt actualizează în comunitatea Bisericii, cuvintele Sfintei Scripturi, luminându-i pe credincioși în procesul de aprofundare a înțeleșurilor scripturistice: „Cei ce primesc credința de la alții pe baza conținutului general al Scripturii comunicat lor, printr-un contact ulterior frecvent cu Scriptura, pătrund tot mai adânc în bogăția ei de înțeleșuri duhovnicești, convingându-se tot mai mult că toate cuvintele ei nu au putut veni decât de la Dumnezeu (...). Duhul ni Se transmite de la altul prin cuvântul Scripturii crezut de acela, iar îmbogățirea credinței mele prin citirea Scripturii sau prin meditare a conținutului ei se face în comuniunea cu alții, în comunitatea Bisericii. Astfel, Duhul actualizează în comunitatea Bisericii, cuvintele Scripturii. Hristos rostește și acum în Duhul Sfânt cuvintele Sale, scoțând în relief alte și alte înțeleșuri ale lor, după nivelul meu de înțelegere duhovnicească, dar și după nivelul timpului, al comunității bisericești”²³.

Prin cuvintele Scripturii putem intra în legătură directă cu Persoana lui Hristos Însuși, prin lucrarea Sfântului Duh, în comunitatea eclezială: „Hristos care lucrează în noi prin Duhul Sfânt,

²² *Ibidem*, p. 56.

²³ *Ibidem*, pp. 56-57.

comunicându-Se așa cum aflăm în Scriptură, este în Biserică. Biserica este trupul lui Hristos, în care Acesta lucrează în decursul timpurilor”²⁴.

Ținând cont de toate aceste aspecte, se poate afirma că Sfânta Scriptură este un „*mijloc divino-uman de comunicare și de comuniune* (...). Pentru Sfinții Apostoli, Sfânta Scriptură este *un mijloc de comunicare* a Revelației și înțelepciunii divine care informează și formează pe creștin după chipul lui Hristos. În Scriptură, creștinul găsește înțelepciunea lui Dumnezeu-Cuvântul, care se comunică oamenilor într-o diversitate de forme și circumstanțe. Scopul propovăduirii Cuvântului lui Dumnezeu este realizarea comuniunii divino-umane descoperite prin întruparea Cuvântului lui Dumnezeu. Cuvântul lui Dumnezeu este *Cuvântul vieții*”²⁵.

Prin citirea Sfintei Scripturi putem intra în comuniune cu Hristos, „Cuvântul vieții și în comuniune spirituală, exprimată în diverse moduri, cu scopul ca omul întreg, suflet și trup, să guste din taina prezenței iubirii lui Dumnezeu arătată în Hristos (...). Vestirea Cuvântului lui Dumnezeu reprezintă pentru Biserică vocația sa primordială, lucrarea sa misionară pentru viața lumii (...). Prin citirea Sfintei Scripturi, Cuvântul Vieții se înscrie în viața Bisericii pentru a aprofunda comuniunea oamenilor cu Împărăția Tatălui, a Fiului și a Sfântului Duh. Asemenea participării la Euharistie, citirea Sfintei Scripturi trebuie să devină mereu o pregătire pentru viața cerească veșnică și o pregustare a ei, conform făgăduinței Domnului nostru Iisus Hristos, Care a spus: «Cel ce ascultă cuvântul Meu și crede în Cel ce M-a trimis are viață veșnică și la judecată nu va veni, ci s-a mutat din moarte la viață» (Ioan 5, 24)”²⁶.

Scriptura este deci „*cartea comunicării divino-umane*”²⁷.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Cuvântul lui Dumnezeu transmis prin mass-media*, în „*Studii Teologice*”, seria a III-a, anul VI (2010), nr. 4, pp. 8-9.

²⁶ † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *op. cit.*, p. 9.

²⁷ Pr. Nicolae Dascălu, *Comunicatorul creștin și vocația lui de a fi sarea pământului*, în „*Studii Teologice*”, seria a III-a, anul VI (2010), nr. 4, p. 47.

b. Sfânta Tradiție – permanentizarea dialogului Bisericii cu Hristos

Pentru Părintele Stăniloae, Tradiția reprezintă comunicarea permanentă a Cuvântului lui Dumnezeu, în Biserică: „Tradiția e permanentizarea transiterii Aceluiași Hristos revelat întreg – adică întrupat, răstignit și înviat – în Biserică, adică *comunicarea permanentă* a stării finale dinamice la care a ajuns Dumnezeu prin revelație, în apropierea Lui de oameni. Ca atare ea este prelungirea acțiunii lui Dumnezeu din Hristos, descrisă esențial în Scriptură. Numai prin Tradiție, conținutul Scripturii devine mereu viu, actual, eficient, dinamic în toată integritatea lui, în cursul generațiilor din istorie (...). Tradiția apostolică e o parte a Revelației, căci aceasta nu putea rămâne fără arătarea modului prin care Hristos cel revelat Se comunică oamenilor”²⁸.

Tradiția mijlocește astfel, atât comunicarea, cât și comuniunea cu Hristos Cuvântul, Tradiția bisericească fiind în continuitate cu Tradiția apostolică, fiind, după cum susține și Părintele Profesor, chiar identică cu aceasta, întrucât Tradiția Bisericii este apostolică. „Dar această transmitere prin Tradiție a lui Hristos cel integral, înfățișat esențial în Scriptură, dă și posibilitatea unei continui adânciri și explicări a conținutului Scripturii. Aceasta e însă o adâncire și o explicare ce rămâne în cadrul Tradiției Bisericii, al explicării fundamentale a Scripturii prin Taine, prin viața ei cultică și spirituală, pentru că e o adâncire în comuniune cu Același Hristos, infinit în bogățiile spirituale ce ni le comunică. Această Tradiție bisericească ce crește din Tradiția apostolică și rămâne în cadrul ei, ca Tradiție dinamică și identică în același timp – ca Tradiție al cărei dinamism se hrănește din sursa stabilă a Tradiției apostolice sau din Hristos Cel integral descris și comunicat prin ea – înaintază pe un drum ale cărui jaloane sunt date virtual în Tradiția apostolică, ca sumă a modurilor esențiale de comunicare a Persoanei lui Hristos, a operei Lui mântuitoare, care comunicându-ni-se ne și deschide sufletul pentru El”²⁹.

²⁸ Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 62.

²⁹ *Ibidem*, p. 64.

c. Biserica – dialogul lui Dumnezeu cu credincioșii, prin Hristos, în Duhul Sfânt

Părintele Profesor Dumitru Stăniloae subliniază și importanța Bisericii ca mediu sacru în care Hristos este comunicat prin Duhul Sfânt. În Biserică se menține dialogul lui Dumnezeu cu credincioșii, dialog mereu îmbogățit prin sporirea în comuniunea cu Hristos. Părintele afirma că „Biserica a luat ființă din vremea Apostolilor pentru ca aceștia să aibă cui să predea această explicare a Revelației sau cui s-o aplice sau cui să *comunic* pe Hristos, în Duhul Sfânt (...). Biserica privită ca Revelație încorporată, trăită de o comunitate umană, este parte a Revelației, și anume, capătul în care se finalizează și începe să rodească Revelația. Trebuia ca Fiul lui Dumnezeu să ajungă la capătul operei Sale de mântuire sau de revelare, la învierea și înălțarea Sa ca om, pentru ca să trimită Duhul Său prin care *comunică* această stare sau revelare finală a Sa oamenilor, întemeind, odată cu coborârea Lui în oameni, Biserica (...). Duhul Sfânt menține Biserica în fidelitatea față de Revelația încheiată în Hristos și față de Scriptură și Tradiție, care-L înfățișează și-L *comunică pe Hristos*”³⁰.

d. Dogmele – expresii ale comunicării lui Dumnezeu, în vederea desăvârșirii comuniunii divino-umane

Părintele Profesor considera Sfânta Treime – comuniunea iubirii desăvârșite – fundamentul dogmelor: „Adevărul atotcuprinzător este propriu-zis Sfânta Treime, comuniunea Persoanelor supreme, dar Ea lucrează mântuirea, prin Fiul lui Dumnezeu, Ipostasul divin care unește în Sine Dumnezeirea și umanitatea, dorind să adune în Sine toate”³¹.

Dogmele Bisericii pot fi înțelese astfel și ca *expresii ale comunicării lui Dumnezeu, pentru realizarea comuniunii dintre Dumnezeu și oameni*. În afară de comunicarea cu Dumnezeu cel personal nu poate exista mântuire pentru persoana umană: „În afara acestei comunicări ea nu găsește puterea pentru a se întări duhovnicește și pentru a rămâne etern ca persoană, neredusă la natură sau aproape la natură (...). Astfel, se accentuează caracterul de Persoană al lui

³⁰ *Ibidem*, pp. 65-70.

³¹ *Ibidem*, p. 72.

Dumnezeu care Se revelează, necesitatea relației persoanei umane prin credință, cu Persoana divină, pentru mântuirea ei, posibilitatea și faptul realizării acestei comunicări prin coborârea Persoanei divine la nivelul uman în Hristos³².

Ideea generală care unește toate dogmele creștine într-un sistem este „promovarea unei comuniuni tot mai intime a noastră cu Dumnezeu Cel personal, Care S-a făcut om în scopul acesta (...). Hristos, Persoana divină, e în același timp și omul aflat în comuniunea cu infinitatea dumnezeiască (...). Această comuniune perfectă a tuturor în Hristos, și deci și între ei, e ceea ce se numește Împărăția cerului sau a lui Dumnezeu, adică ordinea desăvârșită a iubirii depline”³³.

2. Dimensiunea apofatică a comunicării și a comuniunii

În gândirea Părintelui Stăniloae, Teologia are și un caracter apofatic. Pentru Teologia ortodoxă, „doar prima cale de cunoaștere, cea afirmativă, este rațională, pe când cea apofatică este suprarățională sau prin puterea Duhului Sfânt (...). La Părintele Stăniloae, apofatismul nu este opus catafatismului sau cunoașterii raționale, ci este conceput ca inseparabil de acesta, chiar dacă îi este superior. Accentul insistent pus pe apofatismul divin are ca urmare directă evidențierea caracterului personal al lui Dumnezeu, pe de o parte, iar pe de alta, afirmarea posibilității reale a omului de a experia prezența nemijlocită a lui Dumnezeu la nivelul creației”³⁴.

Dimensiunea apofatică a Teologiei valorifică experiența comunicării și a comuniunii omului cu Dumnezeu, într-o perspectivă personală și experimentală. Teologul trebuie să adopte o atitudine apofatică pentru „a sesiza, a experimenta și a da apoi, mărturie de prezența tainică, dar reală a lui Dumnezeu, prin lucrarea Sa, atât în ființa omenească, cât și în tot ce o înconjoară pe aceasta”³⁵.

³² *Ibidem*, p. 78.

³³ *Ibidem*, p. 80.

³⁴ Pr. Ștefan Buchiu, *Cunoașterea apofatică în gândirea Părintelui Stăniloae*, Editura Libra, București, 2002, pp. 10-13.

³⁵ Pr. Șt. Buchiu, *op. cit.*, p. 24.

Dumnezeu se comunică, se revelează, dar, totodată, rămâne necunoscut, necuprins și incomunicabil după Ființa Sa dumnezeiască. În Răsăritul creștin s-a accentuat întotdeauna ideea unui Dumnezeu „energic și dăruitor, Care comunică oamenilor energii mereu mai înalte pe măsura creșterii lor, pentru a-i duce mereu la trepte mai înalte, deci în folosul lumii și în vederea conducerii ei spre desăvârșire. Răsăritul creștin a pus accentul mai mult pe iubirea lui Dumnezeu față de lume, din voința de a o conduce la deplina comuniune cu El în iubire, pe când creștinismul occidental, mai mult pe atotputernicia lui Dumnezeu, care vrea să țină lumea în respectul față de El. În creștinismul răsăritean, sensul mântuirii e determinat și el de iubirea intertreimică a lui Dumnezeu. Hristos S-a făcut om ca să-l ridice pe acesta în comuniunea iubirii treimice, ca să-l îndumnezeiască; iar aceasta nu se realizează printr-o forțare externă, care să-l înfricoșeze pe om, ci prin iubirea coborâtore”³⁶. Astfel, „Dumnezeu pogoară spre noi în energiile care îl fac cunoscut”³⁷.

Cunoașterea lui Dumnezeu are un caracter interpersonal: „dacă n-ar fi iubirea treimică, n-ar fi cunoașterea în Dumnezeu și n-ar fi nici posibilitatea de cunoaștere și de iubire între Ele și persoanele create. Năzuința cunoașterii vine din iubirea interpersonală, iar aceasta vine din Sfânta Treime. Etimologia cuvântului latin *cognosco* arată că oamenii și-au dat seama despre caracterul interpersonal al cunoașterii”³⁸.

În teologia ortodoxă se afirmă și posibilitatea unei cunoașteri prin tăcere, înțelegându-se „tăcerea ce apare în minte după săvârșirea rugăciunii mintale, ca o prezență a Duhului Sfânt. Este o tăcere extatică întrucât mintea umplută de dorirea unirii cu Hristos a uitat toate cele dinainte, fiind angajată într-un elan al iubirii, care este tot mai puțin rezultatul efortului propriu de înaintare și tot mai mult lucrarea Duhului Sfânt de ridicare a minții la nivelul necreat al energiilor divine”³⁹.

³⁶ Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, pp. 229-231.

³⁷ Vladimir Lossky, *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere, studiu introductiv și note de Pr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, București, p. 67.

³⁸ *Ibidem*, p. 243.

³⁹ Pr. Șt. Buchiu, *op. cit.*, p. 191.

În acest sens, Sfinții Părinți afirmă că Dumnezeu Tatăl nu S-a revelat niciodată într-un mod direct, El fiind „Tăcerea cea mai adâncă, Care Se descoperă din veșnicie prin Fiul și prin Sfântul Duh. Tocmai pentru că este iubire nu se poate revela singur, ci în comuniune cu celelalte Persoane Treimice”⁴⁰. Tatăl este „Mintea care naște etern Cuvântul și se exprimă prin Cuvântul”⁴¹, El este „tăcerea care zămislește Verbul”⁴². Dumnezeu este „ascuns în întunericul mai presus și de tăceri, mai presus atât de lumina vorbelor, cât și a tăcerilor. Totuși, sorb o cunoaștere a Lui și prin cuvinte și prin tăceri”⁴³.

Credința în Dumnezeu Cel personal este dovada unei experiențe personale a omului, în comunicare și în comuniune cu Dumnezeu. „La întrebarea lui Moise despre numele Său, Dumnezeu îi răspunde: «Eu sunt Cel ce sunt» (Ieșire 2, 14) (...). Dumnezeu este realitatea personală supremă (...). Dumnezeu e mărturisit ca Cel ce a produs credința în suflet. Dumnezeu vorbește cu noi ca persoană cu persoană. Credința este experiența acestei comunicări”⁴⁴.

Cunoașterea lui Dumnezeu presupune și recunoașterea Lui în comuniunea Bisericii, prin asumarea unui mod de viață eclezial. Calitatea principală a cunoașterii lui Dumnezeu este „comuniunea pe care o cere și în același timp o afirmă”⁴⁵. Ideea de comuniune presupune, așadar, un act de cunoaștere. A cunoaște pe Dumnezeu „nu înseamnă a-L cunoaște în mod speculativ și abstract, ci a-l recunoaște în viața concretă, de zi cu zi și a fi în comuniune cu El prin actele de cult”⁴⁶.

Între Creator și creație există o comunicare permanentă, ceea ce-i permite Părintelui Stăniloae să afirme „o comunicare între

⁴⁰ Pr. Ilie Ivan, *Cuvântul în slujirea mântuirii*, teză de doctorat, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea București, 1997, p. 10.

⁴¹ *Ibidem*, p. 7.

⁴² Paul Evdokimov, *Rugul aprins*, traducere de diac. Teodor Damșa, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1994, p. 53.

⁴³ Arhim. Ioanichie Bălan (ed.), *Omagiu Memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994, p. 78.

⁴⁴ Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, pp. 162-163.

⁴⁵ Pr. Șt. Buchiu, *op. cit.*, p. 60.

⁴⁶ Pr. Gheorghe Popa, *Comuniune și înnoire spirituală în contextul secularizării lumii moderne*, teză de doctorat, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea București, 1998, p. 96.

modul de cunoaștere rațional și modul de cunoaștere prin Duhul Sfânt, în raportul de comunicare dintre necreat și creat. Necreatul se comunică liber creaturilor, fără să le anuleze, ci îmbogățindu-le existența; creatul își descoperă sensul și profunzimea doar în perspectiva necreatului, care-i este origine și izvor de viață⁴⁷.

Comunicarea conținutului credinței în Dumnezeu este posibilă, dar totuși nedesăvârșită, întrucât nu-L putem exprima pe Dumnezeu decât în termeni omenești, neputincioși să cuprindă și să epuizeze bogăția cea de nespus a lui Dumnezeu. „În coborârea Lui la noi, El ne comunică în moduri corespunzătoare ceva din ceea ce El este de fapt, conducându-ne spre stări tot mai corespunzătoare Lui. În mod rațional, sub forma atributelor, îl cunoaștem și-L înțelegem și-L exprimăm foarte schematic, general. Mai concret, mai intens îl cunoaștem în lucrări. Dar exprimarea rămâne neadecvată; ea folosește mai mult simboluri și imagini (...). În comunicarea variată și treptată a conținutului Său ineputabil, în dezvăluirea treptată și variată a conținutului atributelor Lui, se arată însăși bogăția nesfârșită a lucrărilor Sale necreate⁴⁸.

Pentru Părintele Stăniloae, comunicarea cu Dumnezeu produce comuniunea cu El, ca o pregustare a veșniciei: „ridicarea în infinitatea divină prin har sau prin bunăvoința lui Dumnezeu, Care intră în comunicare directă cu noi, înseamnă în fond o comuniune maximă cu El ca subiect (...), înseamnă o experiență plenară a vieții infinite a subiectului divin, mai bine zis, a manifestării Lui directe prin ea, de dragul comuniunii Lui cu noi (...). Chiar în cursul vieții pământești, credinciosul poate degusta experiența comuniunii luminoase cu Dumnezeu⁴⁹.

Astfel, cunoașterea înseamnă comuniune: „Cunoașterea lui Dumnezeu se înscrie într-o relație personală exprimată în termenii reciprocității (...); *cunoașterea este comuniune*: cunosc în măsura în care sunt cunoscut (...). Teologia se situează, astfel, în raport cu revelația, în care inițiativa îi aparține lui Dumnezeu, angajând totodată, un răspuns din partea omului, răspunsul liber al credinței și al dragostei (...). Credința, înțeleasă ca participare ontologică

⁴⁷ Pr. Șt. Buchiu, *op. cit.*, p. 36.

⁴⁸ Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 153.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 169-170.

în cadrul unei întâlniri între persoane, este așadar prima condiție a cunoașterii teologice⁵⁰.

Pentru mistica răsăriteană, țelul existențial nu este vederea Ființei divine, ci participarea la viața de comuniune a Sfintei Treimi. De aceea se vorbește de vederea lui Dumnezeu ca Persoană, și nu ca Ființă⁵¹. Putem înțelege, astfel, că persoana „nu poate fi restrânsă și dominată prin cunoaștere. Persoana este în general, și prin excelență, apofatică”⁵².

Concluzii

Dumnezeu Se comunică atât prin Revelația naturală, în mod indirect, cât și prin cea supranaturală, direct și personal, cu scopul de a intra în comuniune cu oamenii. Revelația este comunicată prin Hristos, în Duhul Sfânt, pentru realizarea comuniunii în Biserică. Biserica este dialogul lui Dumnezeu cu credincioșii, prin Hristos, în Duhul Sfânt. Dialogul Bisericii cu Hristos se menține prin Sfânta Scriptură și prin Sfânta Tradiție, Sfânta Scriptură fiind mijlocul divino-uman de comunicare și de comuniune, iar Sfânta Tradiție reprezentând permanentizarea dialogului Bisericii cu Hristos.

Teologia are și un caracter apofatic, rămânând o taină mai presus de cuvinte, o taină ce poate fi trăită în mod personal, experimentată și valorificată în Biserică.

⁵⁰ Vladimir Lossky, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, traducere de Lidia și Remus Rus, Editura Enciclopedică, București, 1993, pp. 15-17.

⁵¹ Pr. Ștefan Buchiu, *Dogmă și Teologie*, curs de Teologie Dogmatică și Simbolică Ortodoxă, vol. I, Editura Sigma, București, 2006, p. 171.

⁵² Pr. D. Stăniloae, *op. cit.*, p. 152.